

İZMİR'DE KİTÂBE ÇALIŞMALARINDAN BİR ÖRNEK: YAKAKÖY MEZARLIĞI

Ertan Daş, **Taşa Kazınan Hayatlar - Bornova/Yakaköy Mezarlığı'ndaki Mezartaşları**, İzmir Büyükşehir Belediyesi-Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi, İBB. Kent Kitaplığı No: 96, İzmir Ekim 2014, 241 s., ISBN 978-975-18-0161-6.

Giriş

İzmir/Bornova'ya bağlı köylerden olan (hâlen mahalle statüsünde) Yakaköy, şehrin kuzey doğusunda yaklaşık 13 km. uzaklıkta, Bornova-Manisa karayolundan içeride, 400-500 rakımında ve 3.226,4 hektarlık alana sahip bir orman içi yerleşimdir. Köyün, sâkin nüfusunun yanı sıra çoğunlukla sayfiye niteliğindeki ikincil konutlar ve günübirlik dinlence mekânlarıyla hareketli nüfusu oldukça artmış durumdadır. Yerleşim ünitesinin günümüzdeki nüfusunun 918 kişi olduğu kaydedilmektedir (www.bornova.bel.tr). Yaka köyü, Osmanlı döneminde idarî olarak Saruhan Sancağı içerisinde ve adı Nif olan şimdiki Kemalpaşa kazasına bağlıdır. Nif, 1868 yılında nahiye olarak İzmir kazasına, Yaka köyü ise 1941'de Bornova ilçesine bağlanmıştır. Köyün geçmişine ilişkin arşiv kaynaklarına dayalı çalışmalar -en azından şimdilik-burasının XVI. yüzyıldan itibaren bir Türk-Müslüman yerleşim birimi olduğunu göstermektedir. İskânı yüzlerce yıllık kırsal yerleşimin geçmişine ilişkin yapılacak araştırmalar kapsamında hâlihazırda mevcut somut/somut olmayan kültür mirasının tespiti büyük önem arz etmekte bu arada köyde bulunan kitâbelerin envanterlenerek kayıt altına alınması da öncelikli çalışma alanlarından birisini oluşturmaktadır.

Yayın Hakkında

Yard. Doç. Dr. Ertan Daş'ın tanıtılacak olan kitabı; Bornova Belediyesi'nin Kültür ve Turizm Bakanlığı İzmir 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'na talebi ile Bakanlığın İzmir İl Müdürlüğü İzmir Arkeoloji Müzesi denetiminde Temmuz-Ağustos 2009 tarihleri arasında Yakaköy Mezarlığı'nda yürütülen "*kapsamlı bir çevre düzenlemesi, kazı, temizlik ve mezarlıktaki bütün mezartaşlarını içeren bir envanter çalışması*" (s.7) sonucunda elde edilen bilgilerin değerlendirilmesinden oluşmaktadır. Önsözünde belirtildiği üzere, öğretim üyesi, Bornova Belediyesi'nce gerçekleştirilen ve "*İzmir Arkeoloji Müzesi ile ortaklaşa*" yapıldığı kaydedilen bu çalışmanın bilimsel danışmanlığını üstlenmiştir (s. 9).

Bu çalışma, aynı zamanda adı geçen öğretim üyesinin görev yaptığı fakültede 2010-2011 döneminde Sanat Tarihi Bölümü lisans öğrencileri tarafından Toplumla

Kitap Tanıtımı

Hizmet Uygulamaları kapsamında yürütülen bir ‘sosyal sorumluluk projesi’ olarak gerçekleştirilmiştir¹. Ancak, kitapta ve yazarın bu konudaki diğer yayınlarında projeye ilgili herhangi bir bilgi veya atıf bulunmadığı görülmektedir. Mevcut yayınlarda söz konusu proje ve projede görev alan öğrencilerin faaliyetleri ile elde edilen sonuçların topluma yansıtılmasına ilişkin bilgi verilmemesi konusundaki takdirin kendisi ve sorumlu bulunulan kurumda olduğu açıktır. Söz konusu projenin ardından bilimsel araştırma projesi haline de getirilen çalışma Ege Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) kapsamında maddî olarak desteklenmiştir². Tamamlanmasının ardından ilgili birime sunularak kabul edildiği anlaşılan çalışmanın açık erişimine ilişkin bilginin tespiti de mümkün olamamıştır. Yerel yönetim ve üniversitenin çeşitli kaynaklarından desteklenmiş olan projeden elde edilen sonuçların, ilgili kurumlar olan Kültür ve Turizm Bakanlığı İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ile İzmir 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu nezdinde çalışma raporu, sosyal sorumluluk projesi ve bilimsel araştırma projesi olarak değerlendirildiği görülmektedir.

Yazar, çalışmasının sonuçlarını, alanının uzmanı bilim insanlarının katılımıyla toplanan, Cumhuriyet Üniversitesi’nde onaltıncısı düzenlenen *Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*’nda bildiri olarak sunmuş ve bu toplantının bildirileri (*proceedings*) arasında yayımlanmıştır³. Ayrıca, gerçekleştirilen çalışmayla ilgili bilgiler Bornova Belediyesi’nin yayın organı olan kent dergisinde bir makaleyle kamuoyu ile paylaşılmıştır⁴. Ancak, yeri gelmişken yayınlanan kitapta söz konusu bildiri ve makaleye ilişkin herhangi bir bilgi ve atfın bulunmadığını (dipnotlar veya kaynakça dâhil) da not olarak kaydetmek gerekir. Yazarın, aynı konudaki çalışma ve yayınlarını belirtmemesi bilimsel etiğe uygun olmayan davranış kapsamında değerlendirilebilecektir.

Son olarak çalışma, İzmir Büyükşehir Belediyesi Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi (APIKAM)’nin desteğini alarak kitaplaştırılmış, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı’nın 96. eseri olarak “Büyükşehir Belediyesinin kültür hizmeti” niteliğinde yayınlanmıştır.

Bilimsel sorumluluğu yazarına ait olan çalışmanın geçirmiş olduğu seyir göz önünde bulundurulduğunda adı geçen kurumların izin, destek veya yayın konusunda

¹ Ege Üniversitesi Topluma Hizmet Uygulamaları 2010-2011 Dönemi Topluma Hizmet Projeleri, Edebiyat Fakültesi Proje No: 13, “*Bornova/Yakaköy Mezarlığındaki Osmanlı Dönemi Mezartaşları*”, Ege Üniversitesi Topluma Hizmet Uygulamaları Koordinatörlüğü, Ege Üniversitesi Rektörlük Yayın No: 14, s. 57. Ayrıca bkz. www.egebook.ege.edu.tr

² Ertan Daş, *Bornova, Yakaköy Mezarlığı’ndaki Osmanlı Dönemi Mezar Taşları*, Ege Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Protokol No: 12-EDB-022.

³ Ertan Daş, “İzmir/Bornova Yakaköy Mezarlığı Kazı ve Temizlik Çalışmaları”, *Uluslararası Katılımlı XVI. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Cumhuriyet Üniversitesi-Sivas, 18-20 Ekim 2012*, C. 1, Ed. M. Acara Eser-E. Bilget Fataha-G. Koyun, Cumhuriyet Üniv. Yay. No: 152, Sivas 2014, s. 263-278.

⁴ Ertan Daş, “Taşa Kazınan Hayatlar”, *Bornova* (Bornova Belediyesi Yayını), Yıl: 2, Sayı: 6 (Aralık 2013), s. 70-77.

Kitap Tanıtımı

kurumsal sorumluluğu açıktır. Bununla birlikte, kamunun imkân, destek ve kaynaklarının kullanımıyla ilgili makamların gerek hakemlik ve denetim gerekse kabul ve kamuoyunun bilgisine sunulması tarihe mal edilmesi bağlamında kurumsal takdirleri olarak değerlendirilecek onayları hiç şüphesiz bu yazının konusu değildir. Burada, mümkün olduğunca kısaca, çalışmanın tanıtımı ve bilimsel olarak incelenerek değerlendirilmesi yapılacaktır.

İçerik ve Kapsam

Bölgümlere ayrılmamış olan kitabın içinde yer alan konular şu başlıklar altında sunulmuştur: İçindekiler (s. 5), Önsöz (s. 7-9), Yakaköy ve Yakaköy Mezarlığındaki Çalışmalar (s. 11-14), Envanter Formu ile İlgili Bilgiler (s. 15-17); Yakaköy Mezar Taşlarının Dağılım Planı (s. 20), Kitabeli Mezar Taşlarının Kronolojik ve Envanter Numarasına Göre Listesi (s. 21-26), Yakaköy Mezar Taşları (s. 27-190), Yakaköy Mezar Taşlarının Özellikleri (s. 191-231) ve Seçme Bibliyografya (s. 233-241).

Planında da görüleceği üzere kitabın esasını mezarlıkta gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda elde edilen bulgu ve bilgilerin değerlendirilmesi teşkil etmiştir. Belirtildiğine göre, beş başlık altında yürütülen bu çalışmanın aşamalarından ilkini “*Büyük kısmı toprak altında kalmış olan mezar taşlarının kazı çalışmalarıyla ortaya çıkarılması*” oluşturmaktadır. Anlaşıldığı üzere, ilgili kurumların izin ve desteğiyle, hâlen define açık olan köyün mezarlığında yapılan kazılarla büyük oranda gömülü durumdaki mezar taşları meydana çıkarılmıştır. Çalışmanın ikinci aşaması ise; “*Ortaya çıkarılan mezar taşlarının Osmanlıca kitabelerinin okunarak envanter kayıtlarının yapılması*” (s. 13) olarak belirtilmiştir. Çalışmanın ağırlıklı bilimsel bölümünü mezar taşlarındaki Osmanlıca kitâbelerin okunması oluşturmaktadır ki mezar taşlarının kitâbe metinlerinin okunmadan ve incelenmeden kültürel bir envanter çıkarılmasının mümkün olamayacağı da herkesin malumudur.

Çalışmayla, mezarlıktaki taşların envanteri çıkarılarak deyim yerindeyse bir köyün “mezarlık monografisi” oluşturulmasının hedeflendiği anlaşılmaktadır. Bu bakımdan öncelikle adı geçen öğretim üyesinin duyarlılık göstererek başladığı, yıllara yayılan süreçteki uğraşısı dolayısıyla emeğinin hakkının teslim edilmesi gerekmektedir. Ancak, yalnızca bir çalışmaya imza atmanın onun yetkinlik ve yeterliliği için tek ve yeter şart olmadığı da bir gerçektir. Aşağıdaki değerlendirmelerin, ülkemizde sosyal bilim alanındaki bu tür bilimsel çalışmaların ulaştığı noktayı bir örnek üzerinden okuyucuların dikkatine sunmak ve belki de -daha çok- tarihe not düşmek amacıyla kaleme alındığını başlarken vurgulamam gerekir. İnceleme ve değerlendirme ile ilgili hususlar oldukça fazla olduğundan dikkat dağınıklığına yol açılmaması düşüncesiyle mümkün olduğu kadar tasnif edildiği ve olabildiğince kısaltıldığı, hatta bazılarında sarf-ı nazar edildiği, dikkat çekilen özelliklerin bu çeşit konularda çalışma yapmayı düşünen genç araştırmacılara metodik açıdan yol gösterici olmasının amaçlandığını da eklemek isterim.

Bilimsel Yöntem Üzerine

Akademi mensuplarınca bilindiği üzere, bilimsel çalışmaların ilk adımını ve olmazsa olmazını, alan ile ilgili yapılmış kaynak taramaları oluşturmaktadır. Gerçekleştirilen ön araştırmalar, yürütülen çalışmanın zenginleşmesini sağlayacağı, araştırmanın yönünü ve seyrini etkileyeceği gibi okuyucuların doğru ve kapsamlı bilgilenmelerini sağlayacak aynı zamanda sonraki çalışmalar için de kaynaklık edecektir. Bu nedenle akademik çalışmanın başlangıcındaki ilk aşamanın uygun ve yeterli bir biçimde gerçekleştirilmesi seçimsel bir keyfiyet değil bir zorunluluktur. Her hususta olduğu gibi, bilimin doğası, geleneği ve usulü, süreklilik ve önceki araştırmalardan haberdar olunmasını gerektirmektedir. Unutulmamalıdır ki, ilgili literatürün tespitinden uzak çalışmaların bilimsel niteliği tartışmaya açıktır. Yazarın pek çok etkinliğe konu edildiği, ürünlerini değişik vesilelerle kıymetlendirdiği bu proje ve kitap çalışması incelendiğinde -ne yazık ki- yeterli kaynak taraması yapılmadığı hemen göze çarpmaktadır. Terkedilmiş bir mezarlıktan söz edilmediğine, bir köyün ayrılmaz parçasıyla ilgili çalışıldığına göre, sınırlı sorumlu bir araştırma ve inceleme gerçekleştirildiğinin ileri sürülmesi de kabul edilebilir değildir.

Yazarın, Yakaköyün geçmişi ile ilgili bilgi verirken; “*Köyün, Cumhuriyet dönemi öncesi tarihiyle ilgili bilgilerimiz ne yazık ki çok kısıtlıdır, ... İzmir ve çevresi ile ilgili arşiv belgeleri taranarak gün ışığına çıkarılmadıkça sağlıklı bilgilere ulaşmak da mümkün değildir.*” (s. 11) şeklindeki hükümleri, bu konuda çalışma yokmuş gibi bir algı oluşturmaktadır. Bundan başka; “*Köyde, bugün ayakta olmayan fakat kalıntılarına rastlanılan kilise meydanının varlığı, burada bir dönem Gayrimüslim’lerin yaşadığını göstermektedir. Köyün Osmanlı öncesi tarihi ile ilgili herhangi bir belge bulunmasa da ... mezar taşlarının verdiği bilgiler ışığında, 18. Yüzyılın başlarından itibaren bir Müslüman yerleşkesi olduğu açıktır.*” (s. 12) değerlendirmesinin nasıl bir izlenim ve düşünce oluşturduğunun yorumu da okuyuculara bırakılmıştır.

Burada hemen belirtilmelidir ki, köyle ilgili XVI. yüzyıl Osmanlı tahrir defterlerine dayalı olarak hazırlanmış bir bildiri, yazarın bulunduğu üniversitenin bir birimi tarafından düzenlenen sempozyumda sunulmuş ve bildiriler kitabında yayınlanmıştır⁵. Köyün içerisinde yer aldığı idarî yapının Tanzimat sonrası dönemiyle ilgili yayınlar arasında, Saruhan Sancağı’na⁶ bağlı Nif’in⁷ köyü olan Yaka’nın idarî ve demografik yapısı ile ilgili makale ve bildiriler de mevcuttur. Özellikle, Yaka köyün XIX. yüzyılın ortalarındaki durumu müstakil bir makale olarak ele alınmıştır ki köyün

⁵ İzmir Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından organize edilen sempozyumdaki bildiri için bkz. Turan Gökçe, “Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Nif (Kemalpaşa) Kazâsı Nüfusu”, *Kemalpaşa Kültür ve Çevre Sempozyumu, 3-5 Haziran 1999 Kemalpaşa-İzmir, Bildiriler*, İzmir 1999, s. 270-273.

⁶ Nejdî Bilgi, “Tanzimât’ın Öncesi ve Sonrasında Saruhan Sancağı’nda Nüfus”, *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir 1999, s. 249-290; aynı yazar, “1842 Yılında Saruhan Sancağı’nın Nüfusu ve İdarî Bölünüşü”, *Manisa Araştırmaları, I*, Manisa 2001, s. 87-122.

⁷ Nejdî Bilgi, “Tanzimat’tan Günümüze Kemalpaşa’nın Nüfusu”, *Kemalpaşa Kültür ve Çevre Sempozyumu, 3-5 Haziran 1999 Kemalpaşa-İzmir, Bildiriler*, İzmir 1999, s. 315-326.

Kitap Tanıtımı

tarihine ilişkin kaynaklara dayalı ilk müstakil akademik yayındır⁸. İzmir’de gerçekleştirilmiş olan bu çalışmalar kısa bir internet taramasıyla da tespit edilebileceği gibi ilgili yayınlar incelendiğinde de görülebilecektir. Bu noktada, Bornova üzerine yapılmış ilk akademik çalışma olan ve yerel yönetim tarafından neşredilen doktora tezinden yararlanılmamış, hatta adının seçme bibliyografyada dahi zikredilmemiş olması da anlaşılabilir değildir⁹. Ayrıca, yazar önsözünde; “*İzmir çevresindeki mezarlıklarla ilgili çalışmaların da mevcut olmasına karşın, Bornova ve köylerindeki mezarlıklarda yer alan mezar taşlarının gerek kitabeleri gerekse teknik özellikleri ve süsleme programları ile ilgili hiçbir çalışma yoktur.*” (s. 7-8) şeklindeki düşüncesini okuyucularına aktarmaktadır. Ancak, herhalde aynı fakültenin yayınları arasında çıkmış üstelik başlığı “*Bornova Osmanlı Kitâbeleri*” olan bir yayından haberdar olunmadığının ileri sürülmesi de mümkün görünmemektedir¹⁰.

Yazar kitabına dokuz sayfalık ‘Seçme Bibliyografya’ (s. 233-241) eklemiştir. Bu noktada, böylesi bir yayında ilgili çalışma ve eserlere yer verilmezken, -dipnotlarda bulunmaması bir tarafa- W. Barthold’un *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, S. Divitçioğlu’nun *Kök Türkler*, M. Ergin’in *Türk Dili*, Z. Gökalp’in, *Türk Töresi, Türk Uygarlık Tarihi*, H. Hüsnü Işık’ın, *Se’adet-i Ebediye*, Kaşgarlı Mahmud’un, *Divanü Lügat’it-Türk*, M. Altay Köymen’in *Alp Arslan ve Zamanı*, E. G. Nakaslı (doğrusu Naskali)’nin, *Bozkırdan Bağımsızlığa Manas*, K. Yusupov’un *Manas Destanı*, L. Rasonyi’nin, *Tarihte Türklük* gibi pek çok eserin yazarın seçtiği kaynakçada hangi vesileyle yer aldığı ve ne tür bir gerekçeyle okuyucunun bilgisine sunulduğu da merak konusudur. Okuyucu, sözü edilen bir öğrenci çalışması ve ödevi olmadığına göre, eserde akademik çalışma ciddiyet ve titizliğinin gösterilmesini bekleyecektir.

Yazarın önsözünde yer verdiği; “... çalışmalar sırasında köyün tarihine ışık tutabilecek pek çok bilgi elde edilmiş ve elde edilen bilgiler çeşitli bilimsel toplantılarda tarafımdan değerlendirilmiş olmakla birlikte...” şeklindeki kayıttan sonra bunların neler olduğu ve ne şekilde değerlendirildiği sorusunun cevabı yoktur. Çünkü kitap içerisinde ve ‘seçme’ bibliyografyasında bununla ilgili bilgi bulunmamaktadır. Bu durumda okuyucunun, yazarın kendisinin kaleme aldığı bildiri ve makaleyi unuttuğu veya belirtmeye gerek duymadığı ya da yazılmaması gerektiğine karar verdiğini düşünmesi doğaldır. Bununla birlikte, ‘intihal’ (*plagiarism*) kavramının epeyce genişlediği bir dönemde bulunduğumuzu, akademik çalışma etiği kapsamında yazarın kendisinden yaptığı alıntıyı belirtmemesinin (*self-stealer*) bilimsel bir eksiklik oluşturduğunu da bir katkı olarak hatırlatmak yerinde olacaktır.

Bu konuyu daha fazla uzatmadan son olarak şunu da belirtmek isterim: Yazarın, adının yazarları arasında yer aldığı “*Karşyaka’nın Taş Çiçekleri*” isimli eserdeki,

⁸ Nejdet Bilgi, “XIX. Yüzyılın Ortalarında Yakaköy”, *Prof. Dr. Necmi Ülker’e Armağan*, Haz. N. Kara-L. Daşdemir-Ö. Küpeli, İzmir 2008, s. 223-244.

⁹ Hasan Mert, *Geçmişten Günümüze Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Yönleriyle Bornova*, Bornova Belediyesi Kültür Yay., İzmir 2008.

¹⁰ Vehbi Günay, *Bornova Osmanlı Kitâbeleri*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayın No: 183, Bornova 2014.

bibliyografya hata ve eksikliklerine daha önce dikkat çekilmiş, okuyucuya doğrudan konuyla ilgisi olmayan kaynakça verilmesinin yerinde bir tercih olmadığı eleştirilmiştir¹¹. Ne varki, yazarın, adı geçen ortak eserde yer alan bibliyografyayı (s. 280-286) kendisinin yayınladığı bu kitabın seçme bibliyografyası (s. 233-241) olarak “*birebir ve aynen*” aldığı görülmüştür. Bu kaynakçaya sadece Karşıyaka kitabının eklendiği ve öncesine göre daha özensiz bir şekilde dizildiği göze çarpmaktadır. Bu çeşit bir bilimsel yaklaşım ve metodun takdiri okuyucuya bırakılmıştır.

Araştırma Yöntemine Dair

E. Daş, eseriyle ilgili olarak, önsözünde; “*Bu çalışma meraklıların yanı sıra Tarihçi’ler, Edebiyatçı’lar ve Sanat Tarihçi’ler gibi, Türk sanat ve kültüründe mezar taşlarının geçirdiği evrelerle ilgili araştırma yapan bilim adamları için bir başvuru niteliği taşıyacak kapsamda ele alınmış bilgileri de içermektedir*” sözleriyle kitabının niteliğini ifade etmektedir. Yani eser, bilim dünyasından sırasıyla tarih, edebiyat ve sanat tarihi ile diğer disiplinlere mensup bilim insanları için bir başvuru kaynağı olmak üzere de hazırlanmıştır. Bu iddianın alanın uzmanlarının değerlendirmesiyle gerçeklik bulacağı tabiidir. Yazar, bunun ardından; “*Ancak bu bir epigrafi çalışması olmadığı gibi hatasız olma iddiasında da değildir. Bir Sanat Tarihi çalışması olarak köy mezarlığındaki mezar taşlarından çıkarılacak sonuçlarla ilgili farkındalık yaratması açısından son derece önemlidir*” sözlerine yer vermiştir. Öncelikle, normal şartlarda hiçbir bilim insanı ortaya çıkardığı eserin hatasız yani “mükemmel” olduğunu ileri süremeyeceğinden bunun ayrıca belirtilmesi bir özellik arz etmemektedir. Bu çalışmanın niteliği nedir sorusunun cevabı olmak üzere hazırlayan, bunun bir “*epigrafi çalışması*” olmadığını belirterek bir “*sanat tarihi çalışması*” olduğunu okuyucusuna önceden bildirmektedir. Ancak, bir çalışmada kitâbe metinlerinin okunmuş olması o çalışmayı epigrafi çalışması olarak değerlendirmeye yetmeyeceği gibi, içerisinde kitâbe metnine yer veren her yayını da epigrafik eser niteliğine kavuşturmayacağı aşikârdır. Öbür yandan, mezar kitâbelerindeki bilgilerin değerlendirilmemesi, adında hem sanat, hem tarih olan bir disiplinde yapılan çalışmanın hangi özelliklere sahip olması gerektirdiğini düşündürcektir.

Yazar, mezartaşları üzerinde yürütülen çalışmasının epigrafi (*épigrafi*) çalışması değil, sanat tarihi çalışması olduğu görüşünü pekiştirmek için şunları eklemektedir: “*Çalışma boyunca, Arapça ya da Farsça söz dizimlerinin transliterasyonları değil transkripsiyonları yapılmış, bu tür sözcükler en yakın*

¹¹ Cahit Telci, “Ertan Daş-Şakir Çakmak, Karşıyaka’nın Taş Çiçekleri: Osmanlı Mezar Taşları ve Erken Cumhuriyet Dönemi Mezar Taşlarından Örnekler, İzmir 2013, 286 sahife. Karşıyaka Belediyesi Kültür Yayını, ISBN: 978-975-00673-2-7”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX/1 (2014), s. 341-354. Bu kitap tanıtım ve tenkit yazısında sadece fotoğraflarından görülebilen az sayıda ve seçme Osmanlıca kitâbe metinleri (Latin harfliler hariç) üzerinde durulmuş, kitâbelerde yer alan tarihler ve bunların çevirileri söz konusu edilmemiştir. Kitâbelerle ilgili tüm bilgilerin kapsamlı ve müstakil bir yayının konusu olarak değerlendirilmesiyle yazarlara, esere ve tarihe bir katkı sağlanabilecektir.

Kitap Tanıtımı

harf ya da harf grubuna çevrilmiştir. Özellikle kişi adları Arabik ya da Farsi biçimleriyle değil Anadolu'da kullanılan biçimleriyle ele alınmaya çalışılmıştır. (Bekr=Bekir, Bâşir=Beşir gibi)".

Bu sözlerle okuyucuya ifade edildiğine göre çalışmada; *translittération* (Bir metnin, kelimelerin okunuşları dikkate alınmadan başka bir alfabeye harf harf aktarılması, harf çevirisi) yöntemi yerine *transcription* (Bir metnin fonetik özelliklerini gösterebilen çeşitli işaretlere sâhip yazı şekli, çevriyazı) metoduyla metinlerin aktarımı tercih edilmiştir. Yani okuyucu kitabın içinde kitâbelerin transkripsiyonlarını (!) bulmayı beklemelidir. Yazar, Arapça veya Farsça kelimelerin "en yakın harf ya da harf grubuna" çevrildiğini, özellikle de şahıs adlarında "Anadolu'da kullanılan biçimi" esas aldığını belirtmektedir. Bu yöntem açıklaması hakkında da söz, daha fazla uzatmamak adına, erbabına bırakılmıştır.

Ancak, şüphesiz, önsözünde eserin epigrafi çalışması olmadığını belirtilmesi mezar taşları üzerinde yer alan kitâbelerin eksik, hatalı veya yanlış okunmuş olmasını mazur göstermeye yetmeyecektir. Kitâbelerin -hangi aktarma yöntemiyle olursa olsun- eksiksiz ve doğru okunmadan mezartaşları üzerinde "envanter çalışması" yapılması hatta kronolojik liste oluşturulması mümkün olamayacağına göre metinlerin doğru okunması, tarihlerinin doğru görülmesi ve doğru çevrilmesi şarttır. Bu şarttan kurtuluş yolu bir takım mazeret niteliği taşıyacak sözlerden geçmemektedir. Çünkü bilimsel araştırma eseri olma iddiasındaki her çalışma bilimin kurallarına uymak zorundadır. Aksine davranışın, bazılarınca şark kurnazlığının bir çeşidi olarak değerlendirilebileceği de hatırdan uzak tutulmamalıdır.

Kitâbe Metinleri

Peşinen ve tekraren belirtilmelidir ki, özellikle akademiye mensubiyeti bulunan hiçbir kimse mezartaşları üzerine çalışırken, üstelik envanter çıkardığını iddia ederken, "epigrafi" çalışması yapmıyorum diyerek taşlara kazınmış kitâbeleri özensiz, dikkatsiz, hoyratça kısacası sorumsuzca okuma, kamuoyunu yanlış bilgilendirme hele hele bunu tarihe bu şekilde bırakma keyif ve yetkisine sahip değildir. Bu böyledir, çünkü akademik zorunluluk bir tarafa, üzerinde çalışılan taşlara, dolayısıyla ait oldukları kişilere, onları dikenlere ve çalışmayı okuyup yararlanacak olanlara kısacası tarihe karşı saygı ve sorumluluk bunu gerektirmektedir. Üstelik bir taşla ilgili yazılabilecek ilk bilgiler bizzat o taşın söylediklerinden yani kitâbesinden hareket etmek zorunda olduğundan kitâbe metinlerinin yanlış, eksik, hatalı okunmaması ve dikkatsizce kaydedilmemesi gerekmektedir. Sözün özü, bu konunun her türlü mazeret ve tartışmanın dışında olduğu açıktır.

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için bazı kitâbelerde tespit edilen ve hatırlatılması uygun görülen hususlar başlıklar altında kısaca belirtilmeye çalışılmıştır:

a) Yazım Kuralları

Bilindiği üzere, Osmanlıca kitâbe metinleri kullandığımız alfabeye aktarılırken güzel Türkçemizin hâlen geçerli olan “yazım kurallarına uyulması”, asgari olduğu kadar bilimsel bir zorunluluktur. Türkçe dersi vermek gibi bir niyet söz konusu değilse de kitapta tespit edilenler dolayısıyla bazı hatırlatmalar yapılmasının yerinde olacağı düşünülmüştür. Bu cümleden olmak üzere öncelikle “özel” isim, unvan ve sıfatların baş harflerinin büyük yazılması gerektiğini belirtmeye gerek yoktur. Ancak çalışmanın genelinde dilimizin bu yazım kuralına uyulmadığı ve keyfi bir tavır takınıldığı göze çarpmıştır. Bu konuda çok örneğe gerek olmamakla birlikte şunların belirtmesi zaruridir: Dinî ve mitolojik özel adlar büyük harfle başlaması gerektiğinden Tanrı'nın isim veya sıfatları (*esmâ-i hüsnâ*) yazılırken büyük harf kullanılması (Allah, Hallâk, Mu'in, Hayy, Rahîm, Bâkî, Hûda gibi), Hz. Peygamber'in isim ve sıfatlarının (Muhammed, Mustafa, Müctebâ) da müstakil kelime ve tamlamalarda büyük yazılması gerekmektedir. Aynı şekilde kişilerin isimden önce veya sonra gelen unvan, sıfat, saygı sözleri, rütbe adları ve lâkapların (Ağa, Efendi, Bey, Hacı, Kadın vb.) da büyük harfle yazılması gerektiği unutulmamalıdır.

Türkçe yazım kuralları Arapça terkipler için de geçerlidir. Burada genel-geçer yazım usullerinin kullanımı hususunda kitap içerisinde birliktelik sağlanmadığı görülmektedir. Örneğin; “**Hüve'l baki**” (No: 6, 36, 37, 38, 174), “**Huve'l baki**” (No: 13, 42, 95); “**Hüve'l hay**” (No: 3, 15), “**Huve'l hay**” (No: 8, 152); “**Hüve'l hayy**” (No: 62) “**Hüve'l hallaku'l baki**” (No: 10), “**Hüve'l hallaku'l-Baki**” (No: 132), “**Hüve'l-hallakû'l-baki**” (No: 202); “**Huve'l muin**” (No: 12, 25, 58, 61, 79); “**Hüve'l muin**” (No: 23, 77, 85, 208); “**Huvel muin**” (No: 65, 239). Bunların yanı sıra, kitâbelerde yazılı olmayan metin okumalarına dair örneklerle de rastlanmıştır. Örneğin; 8 nolu taş “**Huve'l hay**” çağrısı ile değil “**Huve'l-Bâki**” ile başlamaktadır. 239 numaralı taşın başlangıcında “**Huve'l muin**” değil “**Huve'l-Bâki**” yazıldığı da görülmektedir.

İmlâ standardına metnin bütününde riayet edilmesi zorunluluğunu belirtmek yersizdir. Bu konuda bir örnek daha vermek yerinde olacaktır: Kitapta, “**Ah mine'l mevt**” (No: 5, 16, 24, 29, 31, 33, 34, 35, 57, 66, 83); “**Ah min el mevt**” (No: 48); “**Ah minel mevt**” (No: 67, 68, 71) olarak üç şekilde yazılmış kitâbe giriş metni mevcuttur. Bunların yanı sıra, “**Âh Mevt**” diye başlayan 91 nolu taşın kitapta “**Ah mine'l-mevt**” olarak kaydedildiğine ve 144 numaralı taşın ta “**Ah meni'l-mevt**” şeklinde başlatılmış olduğuna da dikkat çekmek isterim.

Özel isimlerin yazımı hususunda da aynı durum söz konusudur. Burada yazarın Arapça isimlerin yazımında “yerli söylenişi” kabul etmesi normal olarak kabul edilebilir. Sözelimi; “**Âişe**” isminin yazımını “Ayşe” (No: 27, 31, 36, 67, 103, 193, 196, 229, 235), “**Fâtıma**” ismi “Fatma” (No: 96), “**Hadîce**” ismi “Hatice” (No: 111, 148, 165, 166, 192), “**Eyyüb**” ismi “Eyüb” (No: 110, 111) veya “Eyub” (No: 159) şeklinde yazımları yazarın tercihidir. Ancak, “Muhammed” isminde “şeddeli” olanlarla ayırım yapıldıktan sonra Mehmed ile karıştırılmaması beklenmektedir. 88 nolu taşta geçen “**Hacı Mehmed oğlu**” okunuşunda şedde açıkça gösterilmiştir ki ismin “**Muhammed**” olarak okunması daha doğrudur. Bundan öte, bu ismin şimdiki haliyle “**Mehmet**” (No: 215) olarak ta yazılmaması gerekir. Arapça isimlerde Türkçe

Kitap Tanıtımı

söyleyişin esas alındığı belirtildikten sonra “**Abdülrahim**” (No: 90, 95) yazımı da bu bakımdan doğru olmamaktadır.

Söz konusu durum unvan ve sıfatlar için de geçerlidir. Herkesçe bilinen “**Molla**” kelimesinin yazıldığı gibi, “**Monla**” (No: 38, 168, 208) olarak okuması uygun değildir. “**Hâce/Hoca**” olarak okunan kelimenin de başka bir şeymiş gibi “**Hevace**” (No: 92, 229) olarak yazılması da yanlıştır. Üstelik bu durum kelimelerin ne olduğunun bilinmediği gibi bir izlenim de uyandırabilir.

Arapça isim ve sıfat tamlamalarında kullanılan ön ek olan ‘harf-i tarif’ yazımında da aynı özen gösterilmeli, özellikle ‘huruf-ı şemsiyye’ ile başlayan kelimelerin önündeki harf-i tarifi (-el) yazımına dikkat edilmelidir. Bir örnek vermek gerekirse; “**el Seyyid Hacı**” (No: 184) olarak yazımı yerine “**es-Seyyid el-Hac**” yazılması daha uygundur. Bu arada, 227 numaralı taştaki “**Hacı**” yazımının doğrusunun “**el-Hac**” olduğunu da eklemek isterim.

İfade edildiği üzere, bir metin içerisinde kelimelerin yazımında ayniyet yani aynılık önemlidir. Aynı kelimenin farklı yazımları dikkatsizlik ve keyfilik olarak değerlendirileceği gibi doğrusunun bilinmediğini de düşündürebilir. Bu durum kitap içerisindeki “ruhu için” yazımlarında açıkça görülmektedir. Bunlar arasında bir birlik gözetilmemiştir. Örneğin; “**ruhu için**” (No: 8, 28), “**Ruhuçün**” (No: 49, 140, 233), “**ruhiçün**” (No: 112, 113, 240) yazımlarının doğrusu “**ruhiyçün**” olmalıdır. Çalışmada bu farklı yazımların yanı sıra yanlış okumalar da dikkati çekmektedir. Örneğin; 10 numaralı taşa “**Ruhu için fatiha**” değil “**ruhuna Fâtiha**” yazmaktadır. 37 numaralı taşa “**ruhu için**” okunmuşsa da doğrusu “**ruhiyçün rızaen Fatiha**”, 85 nolu taşa “**ruhuna Fatiha**” değil “**ruhiyçün el-Fâtiha**” yazmaktadır. 227 nolu taşa “**Ruhuçün**” yazımının doğrusu “**ruhuna**”dır. 5 nolu taşın dördüncü satırı da “**Ruhu için**” değil “**ruhuna Fâtiha**” olarak okunmalıdır.

Genel olarak Osmanlıca metinlerde, eski tabirle ‘ism-i müzekker’ ve ‘ism-i müennes’ olan yani ‘eril’ ve ‘dişil’ kelimelere dikkat etmek şarttır. Kitâbelerde “**merhum-merhume**”, “**mağfur-mağfure**” kelimelerinin okunuşuna özen gösterilmediği anlaşılmaktadır. Örnek olarak 70 numaralı kırık taş verilebilir. Burada taşın adına dikildiği **Fatma** “**merhum**” olarak kaydedilmiştir. Bunu mürettip hatası olarak kabul etmek mümkündür. Ancak 197 numaralı taşın sahibesi olan **Halime** de “**merhum**” olarak kaydedilmiştir. 38 numaralı taşa “**Merhum Seyyid Ömer kızı**” şeklinde okunan yazı, “**Merhume Ömer’in kızı ve mağfure**” olarak okunmalıdır. 157 numaralı taşa da açıkça “**Merhume Hüseyin kızı Alime**” yazılı iken bu da “**Merhum**” olarak yazılmıştır. Anlaşıldığına göre, yazar ya kendince cinsiyet ayırımını kaldırmış, ya da merhum kelimesini ismin önündeki kişiye ait olarak kabul etmiş, belki de yanlış yazıldığını düşünerek taşa yazanı dikkate almamış hatta taşın hatasını düzelterek bir kadirşinaslık (!) göstermiştir. Bu konuyla ilgili olarak ayrıca şunlar da tespit edilmiştir: 125 numaralı taş için “**Merhume vu mağfur**” yazımı yerine “**merhume ve mağfure**” yazılması gerekir. 233 numaralı taşa ise “**mağfur ve merhum**” yerine ‘takdim-tehir’ yapılarak “**merhum ve mağfur**” okunması daha uygundur. Bir de 194 numaralı taşa “**merhum mağfur**” kelimeleri arasında “**ve**” bağlacının da taşa kocaman yazıldığını hatırlatmak isterim. Kitapta dikkatsizlikten kaynaklandığı veya tashih hatası olduğu

Kitap Tanıtımı

anlaşılan yazımlar da göze çarpmaktadır. Bazı örnekler; 74 nolu taşa Fâtiha'nın "Fatih" şeklinde yazılmış olması, 52 numaralı taşa "Menmed", 127 numaralı taşın sahibesinin adının "Emihe" yazılması ve 194 numaralı taşa "Ruhiuna" yazımı gibi.

Kitâbe okumalarında dikkat çeken bir diğer husus ise "-ın" veya "-nın" ekinin yazımıdır. Bilindiği üzere Osmanlıcada bu yazım genellikle yalnızca "kef" harfi veya "nun ve kef" harfleriyle gösterilmektedir. Kitapta bu yazıma dikkat edilmediği dolayısıyla hatalı okumalar yapıldığının örnekleri karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki, 81 numaralı taşa geçen isim "**Mustafa ağa**" olarak kaydedilmişse de kitâbe de "Ağa" kelimesi mevcut değildir. Dikkatli bir okumayla bunun "-nın" ekini vermek üzere yazılmış harfler olduğu anlaşılacaktır. Yeri gelmişken belirtilmelidir ki metinlerde "-nın" ekinin bazen olmadığı halde yazıldığı da görülmektedir. 238 nolu taş buna bir örnektir ki taşa isim olarak sadece "**Ümmet-oğlu Mustafa kerimesi**" yazmaktadır. Aynı durum 90 nolu taşa da mevcuttur. Burada da ek yokken "**Abdülrahim'in oğlu**" olarak ilâve edilmiştir. 138 numaralı taşa da "**Seyid Halil'in**" olarak okunan yazı "**Seyvid Halil**" olacaktır. 38 nolu taşa "**Merhum Seyyid Ömer kızı**" şeklinde okunan kelimelerin "**Merhume Ömer'in kızı ve mağfure**" olarak okunması daha uygundur. 180 numaralı taşa da "**İsmail'in kızı**" olarak kaydedilen sadece "**İsmail kızı**"dır. Bunlarla birlikte -in takısının "kef" harfi ile değil de "yin" şeklinde yazıldığı da vâkidir (No: 190).

b) Kitâbelerde Yer Alan Kalıplaşmış Metinler

Osmanlı mezar kitâbelerinde genellikle kullanılan kalıplaşmış ve yaygınlık kazanmış metinler vardır. Bu metinler kitâbelerin klâsik yazım formlarında sıklıkla tekrarlanan cümleler olduğu için çok fazla okuma güçlüğü çekilmeyen hatta zaman zaman kırık veya yazısı silinmiş taşlarda da kolaylıkla tamamlanabilen satırlar arasındadır. Ancak, tabi ki, yazımlarına dikkat edilmesi şarttır. Bu metinlerden Yakaköy Mezar Kitâbelerine işlenmiş olanlarından seçilmiş örnekler aşağıda verilmiştir:

"**Nâzeninin gitti cennet bağına / Firâkını koydu (kodu) vâlideynin cânına**" metni ebeveynin çocuklarının ölümünden duydukları üzüntülerini taşa aktardığı, kitâbelerde çokça rastlanan bir metin örneğidir. Yakaköy'de iki adet taşa bu beyit mevcuttur. Yazar, 26 numaralı üstü kırık taşın mevcut satırlarını "**Firakını koydu vâlidenin cânına**" şeklinde okumuştur. Lisans seviyesinde Osmanlıcadan haberdar olanlar "-eyn" tesniye ekinin ikilik/çiftlik verdiğini ve "**vâlideyn**" kelimesiyle anne ve babanın kastedildiğini bilebilirler. Bu metin 31 numaralı taşa da tekrar edilmiştir ki yazarın buradaki okumasının da hatalı olduğunu belirterek bırakmak isterim.

Mezar kitâbelerinde oldukça çok rastlanan "**Cihâna doymadı cânım / ecel yakdı girûbânım**" şeklinde bilindik bir metin vardır. Ancak bu satırların nasıl olmuştaki 199 numaralı taşa "**Hayata doymadı canım / ecel yakdı giryanım**" şeklinde okunmuş olduğu üzerinde düşünmek gerekir. Üzerinde daha fazla söz söylemek mümkünse de aynı durumun daha önce hatırlatıldığının ifadesiyle yetinmek daha doğru olacaktır¹².

¹² Cahit Telci, *a.g.m.*, s. 348.

Mezar kitâbelerinde geçen bir diğer kalıplaşmış metin; “*Kim ki beni rahmet ile yâd ede / Dü cihânda Hüda ânı şâd ede*” şeklindedir. Bu metinde geçen Farsça “**Dü**” yani “iki” cihan kitaptaki 50 numaralı taştta teke indirilerek “**bu**” cihana hasredilmiştir. Aynı durum 116 numaralı taştta da tekrar edilerek “**Bu cihanda onu huda şad ede**” şeklinde kaydedilerek “dü cihan”, öbürü yok sayılarak sadece “bu cihan”a indirgenmiştir. Ahiret inancına sahip Müslümanların mezar taşlarında geçen ve herkesçe bilinen terimlerin okunuşunda dikkatli olmanın hatırlatılmasına gerek bile duyulmamalıdır.

Kitâbelerde sıkça rastlanan bir diğer beylik metin; “*Âh ile (Âhla) zâr kılarım (kılarak) gençliğime doymadım / Derdime dermân aradım bir ilâcın bulmadım / Hasretâ, fânî cihânda tûl ömür sürmedim / Firkatâ, takdîr böyle (bu imiş) tâ ezelden bilmedim*” şeklindedir. Kitaptaki 202 ve 205 numaralı taşlarda bu metnin eksik ve farklı okumalarının örnekleri mevcut olduğunun belirtilmesi kanaatimizce yeterlidir.

Kitâbe metinlerinde çok kullanılan bir diğer istek metni; “*Oku (Okuya) bir Fâtîha rahmeten li'l-âlemin / Durağî cennet ola fî makâm-ı emîn*” şeklindedir. 36 envanter numaralı taştta, kitâbelerde çokça rastlanan bu ifade yer almaktadır ancak yazar bunu “**Oku bir fatiha ruhuna li'l-alemin / Durağî cennet ola fi makam aminin**” şeklinde okumuştur. Bu anlamlı (!) yazım için de söz okuyucuya bırakılmıştır.

Diğer bir kitâbe metni “*İlahi, ravza-i cinân eyle makâmın hemân*” şeklindedir. Ancak, 29 nolu taşın ikinci satırında “heman” kelimesi bulunmamaktadır. Belirtildiği üzere zikredilen kalıplaşmış metinler taşlarda aynen değil bazı farklılıklarla da yazılabilmektedir. Burada yazar kitâbeye olmayan bir kelimeyi ilâve etmiştir. 37 nolu taştta ise; “**İlahi ravza-i cinan eyle/makamın hemen**” şeklindeki okunuşun doğrusunun da “**makam-ı emîn**” olduğunu ekleyelim.

Son olarak kitâbelerde “*merhum ve mağfur el-muhtâc ilâ rahmeti rabbihi'l-gafûr*” olarak geçen kalıplaşmış ifâdenin 200 numaralı taştta “**El-muhtac ile rahmet'il rabbihi'l gafur**” şeklinde kaydedilmiş olduğunu belirterek daha fazla uzatmadan bu faslı bitirelim.

c) Kişi Adları

Kitâbelerde yer alan şahıs isimlerinin doğru okunması son derece büyük önem taşımaktadır. Yazılana sâdık kalmayan bir okuma ve yazımın hiçbir şekilde açıklanması mümkün değildir. Bu konuda ciddiyetsiz, dikkatsiz, keyfi, hoyrat, rastgele yaklaşımların, bugün yaşayanların pek umursamadıklarını düşünsek bile, taşların ait oldukları, adına dikildikleri kişilere karşı bir sorumsuzluk, haksızlık ve saygısızlık olduğunun unutulmaması gerekir. Bu nedenle araştırmacıların dikkat ve itina bağlamında sorumluluklarının bilincinde olmaları beklenir. Burada, kitapta yayınlanmış mezar taşlarında yanlış, hatalı ve eksik okunan kitâbelerden seçilmiş bazı isim örnekleri üzerinde durulacaktır.

Bu vesileyle, öncelikle, önemli görülen bir hususun hatırlatılmasında yarar vardır. Şöyle ki, hiç kimsenin kitâbelerde yer alan kelimeleri, yanlış yazıldıklarını düşünerek, “sözde” düzeltme (!) hakkı yoktur. Kelime/ler yanlış veya eksik yazılmışsa

Kitap Tanıtımı

da bu o taşın kendisine özgüdür. Üzerinde çalışanlar bunu düzeltmek yerine öncelikle kendi eksiklik ve yanlışlarına bakmalıdırlar. Aksi halde karışıklık yaratılacağı gibi ortaya bazı cehalet örnekleri çıkmasına vesile olunması da kaçınılmazdır.

İsimler söz konusu edildiğinde araştırmacılar halkın kullandığı isimlerin zaman ve yöreye göre değişiklik arz ettiğini düstur kabul etmelidirler. Bu bakımdan, ilk olarak bu kelimelerin yazımının esas alınmasının şart olduğu akılda tutulmalıdır. Bu duruma bir örnekle açıklık kazandıralım: “**Şerife**” ismi yaygın olarak kullanılan kadın adlarımızdandır. Bununla birlikte, Batı Anadolu bölgesinde hanımlar için kullanılan isimlerden birisi de “**Şerif**”tir. Bu isim, Peygamber ailesine mensubiyet göstergesi olarak kabul edilebileceği gibi özel ad olarak ta kullanılmaktadır. Ancak kelimeyi doğru okuyamadıklarını aklına getiremeyenler veya bu konuda bilgisi olmayanlar malumatfuruşluktan geri durmayarak kelimenin taşta yanlış kazanmış olabileceğini düşünerek kendilerince bu hatayı (!) düzeltmek yoluna gitmişlerdir. Şöyle ki, 21 envanter nolu taşın ait olduğu kişi “**Şerife Hatun**” olarak kaydedilmişse de bu isim “**Serîf Alîme Hatun**”dur, dolayısıyla isim hem eksik, hem de yanlış okunmuştur. Aynı şekilde 38 nolu taşın sahibesi “**Şerife Monla**” değil “**Şerif Molla**”dır. 42 numaralı taşta da bu isim “**Şerife**” okunmuştur ki doğrusu “**Şerif**”tir. 58 numaralı taşta geçen isim de “**Şerife Hatice**” değil “**Şerif Hadice**” olarak okunmalıdır.

Kitâbelerde geçen dinî, meslekî, toplumsal sıfat ve unvanların okuma ve yazımı da dikkat edilmesi gereken unsurlar arasındadır. Bunlarla ilgili seçilmiş şu örnekler dikkat çekici bulunmuştur:

Dinî sıfat/unvan olarak kullanılan **Seyyid** (Hz. Hüseyin’in soyundan gelenler) ve **Şerif** (Hz. Hasan soyundan gelenler) kelimeleri bu tür özellik taşımaktadır. Ancak, bu ismin Türkçemizdeki “Seyid/Seğid” (Çanakkale kahramanı Koca Seyit gibi) ile karıştırılmaması için tek “y” ile yazılmaması gerekir. Örneğin, 77 ve 138 numaralı taşlarda “**Seyid**” olarak okunan kelimenin doğrusu “**Seyyid**”tir. Bu konuyla ilgili olarak, 38 numaralı taşta “**Seyyid**” yazmadığı halde kitâbeye eklendiğini, 185 nolu taşın 3. satırında yer alan “**Seyyid**” kelimesinin görülememiş, unutulmuş ya da atlanmış olduğunu belirtelim. Aynı şekilde, altı satırdan oluşan ve her satırında bir kelime bulunan 133 numaralı kitâbede “**Seyyid**” kelimesinin nasıl atlandığı da merak konusu olmuştur.

Anadolu Türkçesinde yaygın kullanıma sahip unvan/sıfat kelimelerinden birisi de “**Beşe**” dir. Anlamı üzerinde izaha girişmeden 48 nolu taşta “**Ali Beşir**” şeklindeki okumanın doğrusunun “**Ali Beşe**” olduğu belirtilmekle yetinilecektir. Ancak, yazarın önsözünde vurguladığı “**Bâşir=Beşir**” gibi bir durumun söz konusu olmadığı çünkü mevcut kitâbelerde bu ismin geçmediği de naçizane bir katkı olarak sunulacaktır. Ayrıca, 174 numaralı taşta “**Yakaköylü Muhammed Efendi**” olarak okunan ismin “**Muhammed Beşe**” olduğu, 6 nolu taşın ait olduğu kişinin de “**Muhammed Dağlı**” değil “**Muhammed Dayı**” olduğu da kaydedilecektir.

d) Soy ve Aile İsimleri

Şahıs isimlerinin yanı sıra meslek, görev, statü bildiren kelimelerin sonuna eklenen “oğlu” ve “zâde” kelimelerinin “çocuğu” anlamının yanı sıra bir aile veya soya gönderme için kullanılabilmesi de unutulmamalıdır. Ancak, hepsinden önce ve daha önemlisi taşın doğru okunması esastır. Bu cümleden olmak üzere yazar tarafından Yakaköy Mezarlığı’nda bazı soy birlikleri tespit edildiği görülmüştür.

Yazar, kitâbelerde okuduğu metinlere dayanarak köyde “**Kara**” sülâlesini bulmuş ve şeceresini çıkarmıştır (s. 210). Ne var ki, bir kişinin adının önünde “kara” sıfatının yer almasının onun bir aile mensubiyetine işaret etmeye yetmeyeceği açıktır. Kara-oğlu veya Kara-zâde bir aile ismi olarak kullanılabilir, Kara Mehmed-oğlu, Kara Osman-oğlu da aynı kapsamdadır. Ancak, adın önünde sıfat olarak kullanılan isimlerin değerlendirilmesinde dikkatli olmak gerekir. Burada adının önünde “kara” bulunanların tümünün aynı aileye dâhil edildiği görülmektedir. Kanaatimizce bu listede sadece Kara Mehmed-oğlu Mustafa ile oğlu ve kızının aynı aileye mensubiyeti söz konusudur. Diğerlerinin isimlendirmesinde ten renklerinin koyuluğu ifade edilmiş olabilir. Üstelik 37 nolu taştaki isim “**Kara Mehmed**” olarak okunmuşsa da doğrusu kara değil “**Sarı Mehmed**”dir.

Yazar, Yakaköy mezar taşlarında bir aileyi de farklı bir şekilde tespit etmiştir. Bu tespitini; “*Halk arasında Balkan ve Kafkas göçmenleri için “muhacir” anlamına gelen “mecir”, “macır”, “macur” gibi isimler kullanılmaktadır. Kelimeyi “Macar” olarak okumak mümkünse de, bazı taşlarda rastladığımız bu ismin, köylünün kullandığı “mecir” şekli ile yazımı tercih edilmiştir.*” (s. 122) şeklinde açıklamaktadır. Yazar açıklamasını daha sonra da sürdürerek; “*135 numaralı taşa açıkladığımız “muhacir” anlamındaki “macir” kelimesinden farklı olarak “elif” kullanıldığı için Macar olarak kaydedilmiştir ancak “macır” olması ihtimaldir (herhalde muhtemeldir yazılacaktır)*” (s. 127). İşin doğrusu, bu kelime dört taşa (No: 135, 136, 141, 205) geçmektedir. Bunların ikisinde “mim.ce.re”, ikisinde ise “mim.ce.elif.re” harfleri mevcuttur. Fikir yürütmeden önce bilgi sahibi olmak esas olduğuna göre “muhacir” kelimesinin “mim.güzel he.elif.ce.re” harfleriyle yazıldığı belirtilmesi ve gerisinin meraklısına bırakılmasının uygun olacağı düşünülmüştür.

Yakaköy mezar kitâbelerinde “oğlu” nisbesiyle daha başka aile göndermelerine de rastlanmaktadır. Ne var ki, seçilen şu örneklerde görüleceği üzere bunların okumaları tamamen yanlıştır. Yazar, 151 numaralı taşa yazan aile ismini “**Çolakoğlu**” okumuştur ki doğrusu bez dokuyucusu anlamında “**Çulfa-oğlu**” olacaktır. Bu durum 79 numaralı taşa da karşımıza çıkmaktadır. Kitâbenin ikinci satırında geçen isim “**Mustafa oğlu**” değil açıkça görülebileceği üzere “**Mutaf-oğlu**”dur.

Ayrıca, 77 numaralı taş “**Keversoğlu Mustafa Oğlu Seyid Hüseyin**” olarak okunmuşsa da doğrusu “**Köse-oğlu Mustafa oğlu Seyvid Hüseyin**”dir. 29 nolu taşın ait olduğu kişi “**Fazlıoğlu**” yazılmışsa da kelimenin “**Fazlı-oğlu**” olduğu açıkça okunmaktadır. Bu durum 31 ve 33 numaralı taşlar için de geçerlidir. Bunlar bir tarafa, 203 numaralı kitâbede “**Sulhi oğlu Emir**” okunuşunun doğrusunun “**Solağ-oğlu Ömer**” olduğu görülmüştür.

Kitap Tanıtımı

Bu konuda son olarak verilecek örnek te son derece dikkat çekicidir: 206 envanter numaralı taşın sahibi “**Kırboğar’dan Kurtoğlu Hasan**” şeklinde okunmuşsa da bunun doğrusu “**Kürt-oğlu Hüseyin**”dir. Eğer ‘Kurt’ ve ‘Kürt’ kelimelerinin yazımlarının farklı olduğunun bilindiği farzedilirse bu şekilde bir okumayla yazarın mezar taşlarında etnik ayrımcılık yapmak istemediği düşünülebilir. Ne var ki, fazla söze gerek bırakmadan bu kişinin hem “**kurt**”, hem de “**Hasan**” olmadığını kaydetmek sanırım yeterli olacaktır.

e) Yanlış Okunan İsimler

Mezar kitâbelerinde yanlış okunan isimlerden önce okunamayan kelimeler bulunduğunu belirtmek gerekir. Kırık, silik, aşınmış, kazınmış durumdaki taşların okunamaması doğal olmakla birlikte görülebilir durumdaki kitâbelerin okunması için gereken özenin gösterilmesi şarttır. Seçilmiş iki örnek konuya katkısı bakımından buraya alınmıştır: 10 numaralı taşın ait olduğu kişinin aile nisbesi okunamamış ve “....” şeklinde boş geçilmiştir. Bu satır “**Şeyh Ali-zâde merhum**” diye başlamaktadır. 35 numaralı taşın ait olduğu kişi okunurken “**V (?)**” olarak bırakılmıştır ki bu ismin “**Veysel**” olduğu dikkatli bir bakışla görülmektedir. Harfler görülebildiğine göre sorun taşlarda olmasa gerektir.

Yakaköy mezar kitâbelerinde erkek ve kadın adları olarak yanlış, hatalı, eksik okunmuş isimlerden bazı örneklerin aktarılması kanımızca konuya açıklık kazandıracaktır.

Erkek Adları

Hemen belirtelim ki yazarın okunuşunu en çok karıştırdığı erkek isimlerinin başında “Hasan” ve “Hüseyin” gelmektedir. Bu hatalı isim okumalarıyla ilgili çok şey söylenebilir de verilen örnekler sanırım yeterince aydınlatıcı olacaktır: 181 numaralı taşın sahibinin adı “**Hasan**” okunmuştur ancak bu ismin “**Hüseyin**” olarak okunacağı açıktır. 206 numaralı taşa Kurt-Kürt ayrımının yanı sıra isim “**Hasan**” okunmuşsa da doğrusu “**Hüseyin**”dir. 220 numaralı taşa “**Karakoçlu hacı Hasan**” şeklinde okunan satırın doğrusu “**Karakoçlu Hacı Hüseyin**”dir. Hüseyin ismi başka bir isimle daha karıştırılmış ki 232 numaralı taşın sahibinin “**Eyüb oğlu Hamid**” şeklinde kaydedilen ismin doğru okunuşu “**Eyüb-oğlu Hüseyin**”dir.

Mezarlıktaki 149 ve 150 numaralı taşlar bir baba-oğula aittir. 149 numaralı taş “**Ümmet-oğlu Halil Bölükbaşı**”nın 150 numara ise “**Halil oğlu Ümmet**”in taşlarıdır. Ancak ilk taş “**Emetoğlu**” okunmuş sonraki taştaki “**Ümmet**” ismi ise her nasılsa açık bir biçimde yazılmasına hatta şeddelenmesine rağmen “**Osman**” olarak okunmuştur. Aynı durumdan 152 numaralı taşa yazılı “**Osman**” ismi de nasibini almış ne var ki bu kez de isim “**Ahmet**” okunmuştur.

72 nolu taşa “**Muhammed**” değil “**Mahmud**” ismi açık bir biçimde görülmektedir. Yazımları aynı harflerden oluşan isimleri birbirinden bir “vav” harfinin ayırdığını söylemek lâzım değildir.

Kitap Tanıtımı

Bu başlık altında okuyucunun tahammül mülkünü yıkmadan şunları da ilâve etmek isterim:

158 numaralı taşta geçen ilk isim “**Hamit**” olarak okunmuşsa da gayet açık bir şekilde “**Himmet**” yazdığı görülmektedir ki iki kelimenin farklı harflerden oluştuğunu söylemek te herhalde yersizdir. Aynı şekilde 97 numaralı taşta açıkça “**Ömer**” yazıyorken nasıl “**Emir**” okunduğu da okuyuculara ilginç gelecektir. 132 numaralı taşta yazan isim kitapta “**Hacı Amat ağa**” olarak okunmuştur. Ne var ki, bu ismin doğrusu “**Hacı Osman Ağa**”dır. Kitâbeyi okuyanın “**Amat**”ın nasıl bir isim olduğu hakkında herhalde bir görüşü vardır.

Yazar, 196 numaralı taştaki ismi “**Hacı Mesud**” olarak okumuştur. Ancak bambaşka harflerle yazılan bu ismin “**Hacı Mehmed**” olarak yazıldığı açıktır. 160 numaralı taşta bir satırı kaplayan kelime “**Mustafa'nın**” olarak okunmuştur. Ancak beş harften oluşan ve yazımı harekelenmiş olan bu kelime “**Mustan**” olarak okunmalıdır. 214 numaralı mezar taşında mezarın sahibi “**Seyyid Harun**” olarak yazılmışsa da bu ismin doğrusu “**Seyyid Mehmed**”dir.

İsim değişikliklerinin bir diğer örneği 71 nolu taştadır. Burada “**Manastırlı Halid**” olarak okunmuş olan ismin doğrusu “**Halil**”dir ve çok açık bir biçimde okunabilmektedir. 90 ve 95 numaralı taşlarda “**Abdülrahim**” olarak yazılan ismin doğrusu ise “**Abdurrahman**”dır.

Mezarlıkta yer alan dikkat çekici taşlardan olan 195 numaralı taş dört satırdan oluşmaktadır. İlk satırı tarihtir. İkinci satır ise “**Amin**” diye okunmuştur. Üç harften (ayn.mim.lam) oluşan kelimenin bu şekilde okunmuş olması da dikkat çekicidir. 42 numaralı taşta yer alan baba ismi “**İbrahim Salar**” olarak okunmuşsa da yazımı “**Zâ'ir** veya daha çok **Sağır**” okumaya elverişlidir.

Bu bahiste son olarak verilecek örnek te dikkat çekicidir. 174 numaralı taşın kitâbesi; “1. Hüvel baki 2. Sene: 28 Şaban 1257 3. Ah ile zar kılarım gençliğime doymadım 4. Yakaköylü Muhammed Efendi kerimesi” olarak okunmuştur. Ne var ki yazılan satırlarının doğrusu şöyledir; “1. Huve'l-Bâki 27 Ş sene 1253 2. İlahi ravza-i cinân eyle 3. makâmın Muhammed Beşe kerimesi”. Bunun nasıl bir yanlışlık olduğunun isimlendirilmesi de okuyucuya bırakılmıştır. Muhtemelen okuyucu yazarın yukarıda sayılan okumaları için gerekçe ve açıklamasını merak edecektir.

Kadın Adları

Erkek isimlerine göre mezarlıkta nispeten daha az bulunan kadın isimlerinde de eksik, yanlış, diikatsiz ve hatalı okumalar söz konusudur. Seçilmiş örnekler konunun daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacaktır kanaatindeyim:

117 numaralı taşın sahibesi “**Atiye**” olarak okunmuşsa da doğrusu “**Âtike**”dir. 180 numaralı taşın sahibesinin ismi de “**Atiye**” okunmuştur ancak doğrusu “**Âise**”dir. 125 numaralı kırık taştaki isim “**Medine**” iken “**Saniye**” olarak okunmuştur. Yazar bu taşın “3. satırdan itibaren kırık olduğu için tam olarak okunamamaktadır” demektedir ki dört satırlık kitâbe metni zaten çok kısadır. 144 numaralı taş ta “**Gülsün Melek**”in değil “**Gülsüm Molla'nın**”dır.

Kitap Tanıtımı

Kitap içerisindeki eksik okumaların yanı sıra fazla okumaların varlığını da unutmamak gerekir. Nitekim, 66 numaralı taşın “**Fatma Emetullah**”a ait olduğu yazılmıştır. Ancak kitâbede “**Fatma**” adı yer almadığı halde bunun hangi gerekçeyle ilâve edildiğinin izahı yazarına aittir.

Buraya kadar yazılanlara nasıl bir isim verileceği tartışmaya açık olmakla birlikte kanaatimizce bu mezarlıkta yatanlar arasında en büyük haksızlıklardan biri de “babalarına eş olarak” kaydedilenlere yapılmıştır: Örnekler; 68 numaralı taş “**Mahmud Karısı Şerife Meryem**”e ait olarak gösterilmiştir. Ancak bunun “**kızı**” kelimesi olduğu ilk bakışta göze çarpmaktadır. Aynı durum 89 numaralı taş için de söz konusudur. Bu taşta, merhume Gülsüm “**Hacı Mehmed zevcesi**” olarak kaydedilmiştir. Ne var ki, Gülsüm onun eşi değil “**kızı**”dır. Bu konuda belirtilebilecek diğer örnek te şudur: 238 nolu taşta “**Ümmet oğlu Mustafa'nın karısı**” olarak kaydedilen Lütfiye Hanım Mustafa'nın kızıdır ve “**kerimesi**” şeklinde yazılmıştır. Bu arada ‘kerime’ kelimesinin anlamını bilmeyenlerin âcilen lügâte müracaatı önerilir.

Şurası kabul edilebilir bir gerçektir ki; herkes Osmanlıca bilmek ve kitâbe okumak zorunda değildir. Ancak, yazarın kitabının tanıtım toplantısında Osmanlıca okumakla ilgili değerlendirmeleri son derece ilginçtir ve başka söze gerek bırakmamıştır¹³. Ayrıca, eserin önsözünde; “*Bazı kitâbelerin okunmasında yardımlarını esirgemeyen hocam emekli Öğretim Üyesi Refet Yalçın Balata'ya şükranlarımı sunarım.*” (s. 9) ifadesi yer almaktadır. Bu satırların yazarı da dâhil olmak üzere pek çok akademisyenin yetişmesinde emeği geçmiş olan saygıdeğer öğretim üyesinin yardımının nasıl ve ne şekilde alındığı belirtilmemekle birlikte şüphesiz kitapta yazılanlar sadece yazarının sorumluluğunda olduğu gibi, bu durum, eğer yardım görülmeseydi ortaya nasıl bir şey çıkardı sorusunu da peşinden getirmektedir. Ancak yazarın daha önceki yayınlarında okunuşunu kaydettiği ilginç kitâbe örneğini kitabında kısmen düzelttiği anlaşılmaktadır. 200 envanter numaralı Köstendilli Mehmed Tâhir Efendi'nin taşı daha önce; “**Hüve'l baki / Muhal-i mûnfasin-i azimat / Üzere iken bu mahalde veda-i alem-i / Fani eden sabıka-i sadr-ı / Anadolu merhum ve mağfur / El- muhtaç-ül rahmet'ir mağfur**” olarak garip bir şekilde okunduğu görülmüştür¹⁴.

Kitâbe okumalarıyla ilgili çeşitli örneklerle durum izah edilmeye çalışılmakla birlikte bütün bu yazılanlarla sözün bittiği yere geldiği zannedilmemelidir. Çünkü kitâbe çalışmalarının kolay sayılabilecek ancak önemli bir diğer adımını taşların

¹³ Yazar kitabının tanıtım toplantısında bu durumu; “*Mezar taşları ciddi tarihi belgelerdir. Mezar taşı okumak Osmanlıca bilmekle olacak bir şey değil. Mezar taşları okumak bilimsel çalışma gerektirir*” sözleriyle açıklamıştır. Aynı toplantıda yaptığı konuşmada da; “*Ben yıllardır bu konularda çalışmama karşın bazı mezar taşlarını okumakta zorlandım. Uzun çalışma ister*” şeklinde değerlendirmiştir. Bu konuda bkz. <http://www.hurriyet.com.tr/eg/27906067.asp>. Ayrıca bkz. <http://www.sanathayati.tv/izmir-kent-kitapligi-dalya-dedi/>

¹⁴ Ertan Daş, *a.g.b.*, s. 267, aynı yazar, *a.g.m.*, s. 77. Yazar, yayınlamış bildiri ve makalesinde taşın kitâbesini bu şekilde vermiş ve tarihini 25 Rebiyülevvel 1228 (28.03.1813) olarak okumuş ise de kitapta hem kitâbe okunuşunu hem de tarihi (25 Zilkade 1228/19.11.1813) değiştirmiştir (s. 161).

Kitap Tanıtımı

tarihlerinin tespiti oluşturmaktadır. Bu başlık altında verilecek örnekler de konunun bir diğer yönüne ışık tutacaktır.

Mezar Kitâbelerinin Tarihlerinin Tespiti

Hicrî/Kamerî veya Rumî/Mâli tarihlerin Milâdi takvime çevrilmesi kitâbe çalışmalarının özellikli konularındandır. Bunun için öncelikli olarak, tarih kayıtlarının doğru okunması ve verilen tarihin hangi takvim türüne ait olduğuna karar verilmesi gerekmektedir. Ardından, tarihlerin doğru bir şekilde bugün kullandığımız Milâdi takvime çevrilmesi gelmektedir. Tarih çevirimi konusunda araştırmacıların herhangi bir tasarrufu söz konusu değildir. Kitâbelerde verilen tarihlerin günse gün, aysa ay, yılsa yıl olarak çevrilmesi şarttır.

Kitapta görülen tarih okuma/çevirme yanlışlıklarını başlıklar altında incelemek mümkündür:

Bu konuda ilk ve hemen belirtilmesi gereken husus, yazarın, her nedense, çalışmasının -büyük bir bölümünde- Hicrî yılları tek bir Milâdi yıla tekabül ettirmeyi yeğlemiş olmasıdır. Bu çeşit bir bilgilendirme gerçeği tam olarak yansıtmadığı için hatalı bir tercihtir. Tarih çevirme konusunda, ay ve güneş döngüsünü esas alan takvim yıllarının çevirisinin “bir tam yıla” tekabül etmediği eli azıcık kalem tutanların bildiği bir gerçektir.

Tarih çevirisi için basılı ve internet ortamında pek çok kılavuz ve başvuru kaynağı olduğu hatırlatılmakla birlikte Türk Tarih Kurumu'nun sitesinde (www.ttk.gov.tr) yer alan ‘*Tarih Çevirme Kılavuzu*’nun oldukça kullanışlı olduğunu kaydetmek katkı açısından yeterlidir.

Rakam Okuma ve Tarih Çevirme Hataları

Kitapta, mezar kitâbelerindeki tarihlerin okunması konusunda yeterli hassasiyetin gösterilmemiş/gösterilememiş olduğu örnekleriyle sabittir. Taşların tümü üzerinde olmasa bile seçilmiş dikkat çekici örneklerin belirtilmesi bu konuda fikir edinilmesi için yerinde olacaktır.

Yazarın tarih okuma hatalarının en vahimi “7” ve “8” rakamlarının karıştırılmasına ilişkindir:

İlk örnekler 8 rakamının 7 olarak okunmasına aittir. 35 numaralı taşın tarihi **1170** okunmuş karşılığı 1757 olarak verilmiştir. Ancak açıkça görüldüğü üzere taş **1180** tarihlidir ve miladi karşılığı 1766/67 olacaktır. Bu konuda örnek verilebilecek diğer taş 64 numaradır. Yazarın **1176** okuduğu ve 1763 karşılığını verdiği taşta açıkça görülen tarih **1186**'dır ve karşılığı 1772/73'tür. Bir diğer örnek 160 numaralı taştır. Bu taşın tarihi de **1173** olarak okunmuş ve 1760 karşılığı verilmişse de doğrusu **1183**'tür ve karşılığı 1769/70'tir. 7 ve 8 rakamlarının karıştırıldığı bir diğer taş 171 numaradır. Ne var ki, bu kez 7 rakamı 8 olarak okunmuştur. Taşın **1185** olarak okunmuş tarihi açıkça görüldüğü üzere **1175**'tir. 174 numaralı taşın tarihi ise **28 Şaban 1257** olarak okunmuş ve karşılığında sadece 1842 yılı yazılmıştır. Ancak taş 28 değil **27 Şaban** tarihlidir,

Kitap Tanıtımı

üstelik yılı da 1257 değil **1253**'tür. Bu tarihin karşılığı da 26 Kasım 1837 olarak tespit edilmektedir.

Taşlarda başka rakamların okunuşları da karıştırılmıştır! Bunlar arasından bazı örnekler vermek uygun olacaktır: 54 nolu taşın tarihi **1202** olarak okumuş ve karşılığı 1788 olarak verilmiştir. Ancak açıkça görüleceği üzere bu taş **1252** tarihlidir ve 1836/37 Milâdi yılına tekabül etmektedir. Anlaşılacağı üzere, **0** ve **5** rakamları birbirine karıştırılmıştır. 16 numaralı taşın tarihi **1243** (1828) olarak okunmuş ise de doğrusu **1253** (1837/38)'dür. 23 nolu taş **1212** (1798) yılına ait gösterilmişse de doğrusu **1229** (1813/14)'dur. 102 nolu taş **1320** değil **1329** tarihi taşımaktadır. 105 numaralı taşın tarihi **1239** değil **1229**'dur. 110 numaralı taş ise **1159** (1746) tarihli kaydedilmiştir ki doğrusu **1253** (1837/38)'dür. 138 numaralı taş **1251** değil **1252** tarihini taşımaktadır. 152 numaralı taşın tarihi **1281** değil **1280**'dir. 158 numaralı taş **1252** tarihli kaydedilip karşılığı 1837 olarak gösterilmişse de bariz bir şekilde taşın tarihi **1198** (1783/84) olarak okunmaktadır. 218 numaralı taşın tarihi de **1249** (1834) değil **1246** (1830/31)'dir. 239 ve 240 numaralı taşlar **1251** tarihli olarak kaydedilmişlerse de bu taşların tarihi **1252**'dir. Yukarıdaki tespitlerin sonucuyla ilgili kanaat belirtme hakkı okuyucuya bırakılmıştır.

Bazı mezar taşlarında tam tarih yer almakta ise de -her nedense- bu tarihler sadece yıl olarak çevrilmiştir. Örneğin; 10 nolu taş **1229** tarihli olarak gösterilerek çevrilmiştir. Ancak taş **17 Ramazan 1229** tarihini taşımaktadır. 62 nolu taşın **1300** tarihli olduğu kaydedilerek çevrilmişse de tam tarihi **8 Cemâziye'l-evvel 1300**'dür. Tam tarih okuma ve çevirilerinde de hata ve eksiklikler vardır. Örneğin, 8 nolu taş **11 Muharrem 1260** tarihli olarak okunmuş ve çevrilmiş ise de taşın **11 Cemâziye'l-âhir 1260** tarihli olduğu görülmektedir.

Mezar taşlarının tarihlerinin çevirisinde karşılaşılan bir diğer sorun ise Osmanlı Devleti'nde Hicrî 1256 (Milâdi 1840)'dan sonra yaygınlık kazanmaya başlayan Mâli yılın Hicrî ile karıştırılmasından kaynaklanmaktadır. Ancak, mezar taşlarında yer alan tarihlerin genellikle ve çoğunlukla Hicrî takvim esas alınarak verildiği bilinmektedir. Rumî/Mâli takvim esaslı tarihler de mevcuttur ve bunların büyük bir kısmında Hicrî ve Rumî tarihler birlikte verilmişlerdir. Tarihler verilen takvime göre çevrilmek zorundadır. Ancak bu mezarlıktaki taşlarda olduğu gibi takvimin cinsini belirten bir ibare olmadığı halde bazı tarihlerin Hicrî, bazılarının (XX. yüzyıl başlarına ait örnekler) Mâli olarak çevrilmesinin ve bu tasarrufun okuyucuya aktarılmamasının açıklanabilir gerekçesi olmalıdır. Bu cümleden olmak üzere 6, 74, 93, 96, 115, 119, 148, 215, 222 ve 238 numaralı taşların tarihleri Mâli olarak çevrildiği anlaşılmaktadır. İki takvim arasındaki zaman farkı bir yana bırakılırsa bile bu, örneğin 102, 239 ve 240 numaralı taşların diğerlerinin yanında neden Hicrî olarak kabul edilerek çevrildiğinin açıklamasını gerekli kılmaktadır. Bunların yanı sıra, 10 ve 29 numaralı taşların her ikisinin tarihi **1229** iken birinin **1814** diğerinin **1882** olarak çevrilmesi de herhalde bir sehvidir. Tarafımızdan tespit edilen tarihlerle ilgili eksik, yanlış okuma ve hatalı çeviri örnekleri ve düzeltmeleri okumaktan sıkılanlar için burada bırakılmıştır.

Çalışmanın Envanter Niteliği

Kitabın yazarı çalışmasının kapsamını; “*Bunların dışında, hiçbir özelliği olmayan 3/2 si kırılmış ayakucu taşları; büyük oranda kırılmış ve üzerindeki yazılar okunamayan başucu taşları ve ait olduğu mezar taşı tespit edilemeyen kırık başlıklar envanter dışı tutulmuştur.*” (s. 17) ve “*Yakaköy Mezarlığında Osmanlı dönemine tarihlenen toplam 242 mezar taşı tespit edilerek bu çalışma kapsamında değerlendirilmiştir. Büyük ölçüde kırılmış olan mezar taşları envanter ve değerlendirme dışı tutulmuştur.*” (s. 193) sözleriyle belirtmiştir. Burada “büyük ölçüde kırılmış olan” mezarlıktaki taşların nasıl tanımlanacağı şüphesiz araştırmacının tavır ve yaklaşımı ile ilgilidir. Ancak, envanter ve değerlendirmeye dâhil edilmemiş taşlar söz konusu ise “çalışmanın bir envanter olmadığı” ifade edildiği açıktır. Yazar, basitçe yontulmuş kaya parçaları şeklindeki mezar taşlarının üzerinde herhangi bir estetik veya kitabi unsur bulunmadığı için envanterlenmediğini belirtmektedir. Bu durumda, ortaya çıkan eserin niteliği, izin ve destekleri dolayısıyla kendilerine sunulmuş, aracılıklarıyla kamuoyuyla paylaşılmış ilgili kurumların ve şüphesiz okuyucuların değerlendirmeleri kapsamındadır.

Kitap içerisindeki envanter numaraları 245’te bitmiştir. Yazar, yayınlanan bildirisinde mezarlıkta toplam 242 mezar taşı ile “biri kırık durumda üç anıtsal taşın” envanterlendiğini kaydetmiş, kitapta ise işlevi anlaşılammış bu üç taş numaralandırmıştır¹⁵.

Kısacası çalışmada, hangi ölçütler kullanılarak envanter çıkarıldığı net olarak belirlenememektedir. Kitabın adı “*Taşa Kazınan Hayatlar*” olduğuna göre taşlara işlenmiş hayat hikâyeleri olanlar yani üzeri yazılı mezar taşlarının mı esas alındığı, kitabın alt başlığı “*Bornova/Yakaköy Mezarlığı’ndaki Mezar Taşları*” olduğundan, bu mezarlıktaki bütün mezar taşları mı konu edildiği konusunda belirgin bir kriter mevcut değildir¹⁶. Envanterdeki ilk taşın 1940 yılına, 9 numaralı taşın ise 2005 yılına ait olması bu konuda açık bir örnektir. Bunlar Osmanlı mezartaşı formunda ancak günümüze ait oldukları belirtildiği halde “*Osmanlı dönemine tarihlenen toplam 242 mezar taşının*” bulunduğu kaydedildiğine göre esere hangi gerekçeyle alınmışlardır. 243, 244, 245 numaraları verilen son üç taş ile ilgili üzerinde herhangi bir işaret veya yazı bulunmayan ve mezarlıkta başka örnekleri de mevcut sade nitelikteki taşlarla ilgili bir şey söylemek mümkün değildir. Eğer, envanterden kasıt üzeri yazılı veya estetik süsleme unsuru bulunan taşlar ise mermer başlıklar da dâhil olmak üzere daha pek çok

¹⁵ Ertan Daş, *a.g.b.*, s. 266. Yazar kitabında, bu taşların niteliği ile ilgili düşüncelerini okuyucusuyla paylaşmıştır: “*Başka bir yerden mezarlığa getirilmiş ve mezar taşı olarak kullanılmış olmalıdır. Üzerindeki niş üzüm ya da zeytin ezme için kullanılmış bir tekne olabileceğini aklı getirmekteyse de, ezilen meyvenin suyunu deşarj etme üzere bir giderinin bulunmaması, bu tür işler için yapılmış olamayacağını düşündürmektedir. Kaya kültürlerine ait bir adak taşı olabileme ihtimali göz önünde bulundurulmak kaydıyla, işlevinin kesin olarak tesbiti mümkün değildir.*” (s. 188)

¹⁶ Yazar, yayınlanmış bildirisinde; “*Kazı çalışmalarıyla toprak altında kalmış mezar taşları çıkarılmış ve mezarlıkta yer alan bütün taşların envanteri yapılmıştır*” bilgisine yer vermiştir. Bkz. Ertan Daş, *a.g.b.*, s. 264.

Kitap Tanıtımı

malzeme mezarlıkta mevcuttur. Ayrıca mezarlığı gezenlerin hemen dikkatini çekeceği üzere, kitâbeli mezar taşı sayısı kadar özellikli taş sayısı da envanter bulgularının üzerindedir.

Ayrıca, kitapta, 221 envanter numarası verilmiş olan taşın resminin yerinde 222 numarada yer alan taşın bulunduğu görülmektedir. Bu taşın ayak taşı olduğu belirtilmişse de envanterde 221 numaralı taş yer almamaktadır. 52 numaralı taşın sadece alınlık kısmı ve çizimi bulunmakla birlikte okunan metnin kitâbesi görünmemektedir.

Kitapta yer alan aşağıdaki tablo mezar taşlarının form dağılımını göstermek üzere hazırlanmıştır (s. 193). Konunun değerlendirilebilmesi için tablonun burada aynen verilmesi zorunlu görülmüştür:

Tepelik /Taç Alınlık Formu	Erkek Başucu	Kadın Başucu	Ayakucu Erkek/Kadın	Toplam
1- Kemerli Örnekler	-	46	74	120
2- Bitkisel Kıvrımlı Örnekler	7		7	(!)
3- Omuzlu Örnekler		14		14
4- Başlıklı Örnekler	98			98
5- Bilinmeyen				3
Toplam	98 (!)	70 (!)	74 (!)	242 (!)

Meraklı okuyucunun tabloda verilenler üzerinden ufak bir matematiksel işlem yapması rica edilir! Hiç şüphesiz, bu rakamların toplanmasıyla çıkarılmış olan envanter de ortadadır. Ayrıca, ilâveten, bir arka sayfada (s. 194) bu rakamların “**97 erkek, 69 kadın başucu taşı ve 75 ayakucu taşı**” olarak verildiği ve dolayısıyla hangisinin esas alınacağı da ayrı bir sorun teşkil etmektedir. Buna göre baş ve ayakucu sayısı toplam **241** etmektedir. Ama arada bir taşın lafı mı olur denilebilir. Daha önce yayınlanmış bildiri de ise; “*Kazı ve temizlik çalışmaları sonrasında, patika yolun doğusunda 4, batısında 74 mezar, bütün mezarlıkta ise toplam 79 mezarın baş ya da ayak ucunda Osmanlı dönemi mezar taşı olduğu tespit edilmiştir.*” (s. 265) kaydı yer almaktadır. Bu cümleden mezarlıkta **78, 79** veya **157** adet mi Osmanlı mezar taşı olduğu anlaşılmalıdır? Görüldüğü üzere, yazar okuyucuya bu mezarlıkta kaç taşın envanterlendiğini cevaplamak gibi bir soru ya da sorun bırakmıştır. Yazar tarafından kronolojik listesi de çıkarılmış (s. 21-26) olan kitâbeli mezar taşı sayısı **152**’dir. Peki gerçekten envanterlenen “kitâbeli mezar taşı” kaç adettir? Yazar buna dair bir bilgi veya değerlendirme vermemekle birlikte okuyucular uğraşarak bu rakamın **159** olduğunu tespit edebilirler. Bu durumda okuyucu, nasıl oluyor, aradaki taşlar ne oldu falan dememelidir. Biraz gayretle cevabı içinde saklı bu soru da çözülebilecektir. Şahsi değerlendirmeme göre, “kitâbe” kelimesinin anlamı konusunda problem söz konusudur. Vaktiyle, yıllarca yazarın da mensubu bulunduğu bölümde lisans öğrencilerine verdiğim “Kitâbeler” dersinde kitâbenin tüm taş veya yazılı metinle ilgili olduğunu, sadece

Kitap Tanıtımı

“tarih” demek olmadığını dolayısıyla ayırma dikkat etmeleri gerektiğini öğretmişim. Şimdi bu bilgiyi yazara bir katkı olarak ta sunmak isterim.

Takdir edileceği üzere, bilimsel sorumluluk, alanı olmayan konularda ahkâm kesmemeyi gerektirmektedir. Mezar taşlarının estetik yönleri ve süsleme özellikleriyle ilgili tarafımızdan ayrıntılı değerlendirme yapılması uygun görülmemiştir. Öğretim üyesi kitabımı “*tarihçiler, edebiyatçılar ve sanat tarihçiler gibi Türk sanatı ve kültüründe mezar taşlarının geçirdiği evrelerle ilgili araştırma yapacak bilim adamları için bir başvuru niteliğinde*” hazırladığımı belirttiğine göre şüphesiz sahanın yetkin uzmanları da bu başvuru eseri üzerinde düşüncelerini beyan edeceklerdir. Ancak bazı hususların belirtilmesinin bu değerlendirmeler açısından katkı sağlayabileceği düşünülmüştür. Sanatsal özellikler açısından incelendiğinde, yazarın belirttiğine göre mezarlıkta toplam “*80 süslemeli mezar taşı*” (s. 198) mevcuttur. Çalışmada 64 adet mezar taşının çoğunlukla başlık/alınlık kısımlarına ait olmak üzere çizimlerinin yapıldığı dikkati çekmektedir. Mezar taşlarının bu çizimleri üzerine, isteğe bağlı renklendirme denemeleri yapılmıştır. Taşların görsel açıdan farklı bir görünümde sunulmuş olması hiç şüphesiz okuyucunun ilgisini çekecek katkılardandır. Literatürümüzde Ege Bölgesinde tespit edilen mimarî tasvirli mezar taşları ve bunlardaki desenlerin renklendirilmesi ile ilgili çeşitli yayınlar mevcuttur¹⁷.

Dikkat çekici bir örnek olmak üzere yazar kendisinin “*omuzlu*” olarak isimlendirdiği “*gövdesi iki yanda omuz benzeri unsurlarla alınlığa bağlanan*” mezar taşı formu tanımlamakta ve mezarlıkta 14 adet olduğunu kaydetmektedir (s. 194). Yazarın 2012 yılındaki bildirisinde ve 2013’deki makalesinde yer almayan bu tasnif unsurunu daha sonra geliştirdiği anlaşılmaktadır¹⁸. İlgili literatür ve diğer çalışmalarda bu isimlendirme ve tasnifin ne şekilde değerlendirileceği de alanının uzmanlarının takdirdir. Mezar taşı formlarıyla ilgili ve tasnif usulleri konusunda uzman görüşleri de dikkate alınmalıdır. Burada sadece, üçgen alınlıklı (No: 157, 165), gemi teknesi kemerli (No: 163, 167, 191), bitkisel kıvrımlı (No: 166) başlıkları altında verilen biçimlerin yeniden gözden geçirilmesinin uygun olacağı teklifiyle yetinilecektir.

Değerlendirme

Dünya insanlık mirasına ait değerler kapsamında bulunan, her türlü dış etkiye açık konumdaki kitâbeler ve bu arada özellikle mezar kitâbelerinin durumu daha vahim ve aciliyet kesbetmiştir¹⁹. Bu tür eserlerin korunabilmesinin ilk yolu bunların tescil edilmelerinden geçmektedir. Dolayısıyla, bilim ve kültür hayatımızda bu kapsamdaki

¹⁷ Gül Tuncel, *Batı Anadolu Bölgesinde Cami Tasvirli Mezar Taşları*, Ankara 1989; N. Sarı-G. Mesara-Ü. E. Kurt, *Ege Yöresinin Mimari Tasvirli Osmanlı Taşları*, İzmir 2009.

¹⁸ Yazarın mezarlıkta “dört” farklı tipte (başlıklı, kemerli, bitkisel kıvrımlı, istiridye kabuğu alınlıklı) mezar taşı tespiti için bkz. E. Daş, *a.g.b.*, s. 265; aynı yazar, *a.g.m.*, s. 75.

¹⁹ Bu konu üzerinde kaleme alınan bir yazı için bkz. Vehbi Günay, “Ülkemizdeki Kitâbe Çalışmalarına Dâir Genel Bir Değerlendirme”, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu Bildiriler Ankara, 18-20 Mart 2010*, Ed. M. Öz, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara 2011, s. 503-512.

Kitap Tanıtımı

bütün saha çalışmalarının önemi büyüktür. Ancak, bu nitelikteki çalışmalarda araştırmacıların alan ile ilgili bilgi, donanım ve tecrübeye sahip olmaları esastır. Araştırmacı tarafından, kitâbelerde bulunmayan verilerin üretilmesi, eksik, yanlış ve hatalı bilgilerin yer aldığı araştırma sonuçlarının yayınlanarak kamuoyunun bilgilendirilmesi herhangi bir gerekçeyle izah ve kabul edilebilir değildir. Bu cümleden her çalışmanın mükemmel olacağı anlamının çıkarılamayacağını da belirtmeye gerek yoktur. Şüphesiz, mezartaşlarıyla ilgili araştırmalarda özellikle çalışmanın bir yönü üzerinde ağırlıklı durulması diğerlerinin önemsenmemesi gibi yaklaşımlar da son derece tehlikeli sonuçlar doğurmaktadır. Yazanın yapana sâdik kalmamasının değişmeyen hakikatin insanlığı şaşkıncı bir mahiyet kazanmasına yol açacağı aşikârdır.

Bu eserle görüldüğü üzere, “tarihçi” veya “epigraf” olmadan mezar taşları üzerinde çalışılıp kitâbeleri okunabilmiştir. Buradan “sanat tarihçi” olmadan da mezartaşı çizimleri veya renklendirmelerinin yapılabileceği sonucu da çıkmaktadır. Dost-ahbab ilişkisi veya meslek dayanışmasıyla bilimin içinde bir disiplinin kutsanması ya da bir alanın tabulaştırılması söz konusu edilemez. Akademik kimlik ve unvana gösterilen itibar dolayısıyla devletimizin kurumlarının itimadı suiistimal edilmemek zorundadır. Üniversite mensubu olarak, kamu imkân ve kaynaklarıyla, envanter nitelikli bilimsel bir eser ortaya çıkardığı iddiasında bulunanların bunun mesuliyetine uygun davranmaları şarttır. Esas olan, bilimsel sorumluluk ve bilim haysiyeti duygularıyla bilimin kurallarına uygun olarak çalışmaların gerçekleştirilmesidir. Dolayısıyla eskilerin deyimiyle, kişinin aynası ortaya koyduğu iş olduğundan lafa bakılmayacaktır.

Kitabın sahibi tarafından ifade edildiğine göre, üzerinde beş yıldan fazla süredir çalışılan²⁰ üstelik çeşitli akademik faaliyetlere konu edilen Yakaköy’ün Mezarlığı envanter olarak ortaya çıkarılan bu eserle kamuoyu bilgisine ve tarihin eline bırakılmıştır. Yazar, bu konudaki diğer bir yazısında²¹; “Görüldüğü üzere, mezar taşları yalnızca bir dönemin tarihine değil yaşam biçimlerine de ışık tutan, taşta kazınmış önemli belgelerdir. **Yakaköy’de yaşayanlar ne yazık ki bu belgelerin henüz farkında değiller ancak bu farkındalığı yaratmak da bizlerin görevi olmalıdır**” sözleriyle köy sâkinlerinin farkındalığının yaratılmasını kendisine vazife bildiğini belirtmiştir. Ayrıca, kitabın önsözünde de; “**Bütün bu özelliklerinin yanı sıra, unutulmamalıdır ki her bir mezar taşı bir hayat hikâyesini de üzerinde taşır. O hikâye bugün yalnızca Yakaköy’ün değil bütün bölgenin, gittikçe bütün ülkenin hikâyesidir**” cümlesiyle mezar taşlarının kendisi için ne ifade ettiğini paylaşmıştır. Yakaköy Mezarlığı üzerinde yapılan çalışmalar ve ortaya çıkarılan bu kitapla farkındalığın yaratıldığı, mezar taşlarından altında yatanların hayat hikâyesinin hatta bölge ve bütün memleketimizin hikâyesinin bu şekilde okunmuş olduğu gözler önüne serilmiştir. Üstelik yazarın bir öğretim üyesiyle birlikte yayınladıkları “Karşıyaka’nın Taş Çiçekleri” başlıklı kitaptaki mezar taşlarıyla ilgili dikkat çekici bir tanıtım/eleştiri yayınlanmış ve pek çok

²⁰ Yazarın Yakaköy Mezarlığı’ndaki “beş yıllık” çalışmalarına dair haber için ayrıca bkz. <http://www.efesdostgazete.com/yazarlar/yasar-eyice/davet-ve-hatirlattiklari/9347/>

²¹ Ertan Daş, “Taşa Kazınan Hayatlar”, *Bornova*, Yıl: 2, Sayı: 6 (Aralık 2013), s. 77.

Kitap Tanıtımı

husus üzerinde durularak önemli tespitler yapılmıştır²². Ancak bu değerlendirmenin bir şekilde dikkate alınmadığı, ben yaptım oldu tavrının sürdürülerek bu çalışmaya da imza atılmaktan imtina edilmediği görülmüştür.

Sonuç

İlgili kurumların izin ve yardımlarıyla devletin bilgisine sunulacak, kültür varlıklarımızın tescil edilerek dünya kültür mirasına katkıda bulunacak çalışmaların özensiz, aceleci, dikkatsiz ve umursamaz bir şekilde hazırlanmış olması mazur görülebilirlik sınırlarını aşmamalıdır. Hiç bir insaf ve vicdan sahibinin üniversite bünyesinde, kamu imkân ve destekleriyle ortaya konulan araştırma ve eserlerle ulaşılan vahim noktayı tevil edebilmesi mümkün değildir. Bilimsel sorumluluk kavramıyla bağdaşmayacağı düşünülen, hangi saikle ortaya çıkarıldığı anlaşılamayan yayınlarla bilim ve kültür dünyamıza cehalet örneği olarak gösterilecek kötü örnekler kazandırılmamalı aynı zamanda zihin kirliliği de yaratılmamalıdır. Kamuya aktarılacak, kitaplaştırılarak tarihin eline bırakılacak bilgi ve değerlendirmelerde bu çeşit bir tavrın tasvibi mümkün değildir.

Sonuç olarak; maalesef ve maatteessüf ortaya çıkarılan eser çeşitli gerekçelerle mazur gösterilemeyecek pek çok dikkatsizlik, yanlışlık, hata, zühul, sehv, eksiklik ve kusurları bünyesinde barındırmaktadır. Yürütülen çalışma ve yayınlanan kitapta emeği geçenlerin, kamuoyuna bu şekliyle ulaşmasında konunun muhatabı olup katkı ve imzaları bulunanların yaklaşım, takdir ve tasarrufları şüphesiz kendilerine aittir. Yukarıda, kitap hakkındaki bilimsel sorumluluğumuzun kaçınılmaz bir gereği olarak sunulan inceleme ve değerlendirmelerle tarihe not düşürülmesi amaçlanmıştır. Ancak, “*vatani hizmet tertibinden*” uğraşların makbul ve muteber olmadığı/olamayacağına ilişkin kanaatimi de burada açık olarak belirtmek mecburiyet ve mükellefiyetindeyim. Sözün özü, her şey bir tarafa, ancak ve sadece, bugün aramızda olmayan “Hayatları Taşa Kazınanların” kendilerine ve eserlerine saygıyı hak ettikleri görüşümü paylaşarak satırlarıma son veririm.

Vehbi Günay*

²² Cahit Telci, *a.g.m.*, s. 341 vd.

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Bornova/İZMİR.
e-posta: vehbi.gunay@ege.edu.tr

Kitap Tanıtımı